

A

STATISTIKA

HIVATALOS ÉS TUDOMÁNYOS

MÍVELÉSE.

KELETI KÁROLY.

LEVELEZŐ TAGTÓL.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN.

1868.

KSH Könyvtár

KATALOGUSBA FELVEVE

Oy

Pest, 1868. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

V.

A STATISZTIKA HIVATALOS ÉS TUDOMÁNYOS MIVELÉSE

Keleti Károly I. tagtól.

(Székfoglaló értekezés, olvastatott a M. T. Akadémia 1868. október 19-ikei ülésében.)

Azon ismert politikai viszonyoknál fogva, melyek alatt közel két évtizeden át élni kénytelenek valánk, távol maradtunk a tetteges részvétől több oly kérdésben, melyek szomszédainknál, általában a mívelt külföldön évek óta foglalkoztatják a tudomány férfiai. Egyik ily kérdés a hivatalos és magán statisztika egymáshoz való viszonya, külön előnyeik és hátrányaik, kölcsönös támogatásuk szüksége, szóval mindaz, mi a statisztika tudományának művelésével, még pedig kétoldalú, külön-külön úton járó művelésével kapcsolatos.

Magának a statisztikai tudománynak általános feladatairól és fontosságáról, művelésének szükségességéről szólni, ily tudományos testület előtt nemcsak fölös munka volna, de valamennyire méltóságába is ütköznék. Tudvalevő ugyanis, hogy a statisztika feladata tényeknek szemlélése és gyűjtése, mi által fő czélja: az *o n i s m e r e t* megszerezhetővé, támogatása lehetővé válik.

Itt valóban rosszul illenék ismételnem, hogy a statisztikára a magánéletben nem kevésbé van szükségünk, mint a közéletben. Jól tudjuk, hogy az állam legfőbb érdekei csak általa nyernek magyarázatot, hogy a statisztika által napfényre hozott számok legfőbb bizonyítékai az állami- és magánvállalkozás czélszerűségének, a szándékolt beruházások hasznosságának. — Nem szükséges arra sem figyelmeztetnem, hogy

statistikai intézmények hiánya, az illető államot a barbárság hírébe keveri, ilyenül jellemzi a kort, a társadalmat és tagjait.

Fájlalnunk csak azt lehet, hogy az említett önismeret szükségérzete nem általánosabb, hogy az államférfiak, nemzetgazdák, kereskedők és hasonló társadalmi állásuak körén kívül alig érezhető még ezen önismeret szüksége. Általános meggyőződés pedig nem vált még, hogy e szükség annál égetőbb minél elszigeteltebb valamely ország vagy állam s minél inkább maradt hátra, bármely okból, haladása pályáján. Csak ha a nemzet saját helyzetét és állapotát más államok helyzetével és állapotával összehasonlíthatja, nyer mértéket viszonyainak megítélésére, de csak akkor buzdítást is arra, hogy a magáénál szerencsésb viszonyok megközelítésére serkenjen.

Minden munkálkodás tehát, mely a statistika feladatát közelebről megvilágítani törekszik, ezen törekvésénél fogva jogosult is, s így talán nem épen háladatlan munka, ha a hivatalos és magánstatistika korán sem külön céljait, de külön feladatait s a közös cél elérésére alkalmazandó különböző eszközeit tüzetesebben is szemügyre veszem.

Visszásnak tetszhetik, ha valamely tudomány „hivatalos“ műveléséről van szó. A szó legszorosabb értelmében ez nem is áll, s ha a statistikát tudománynak, a tudományt öncélnak tekintjük, ez öncél hivatalos megközelítéséről alig is szólhatunk. A statistika egyébiránt, legalább jelen elnevezése alatt, az emberi ismeretkör egyik legifjabb tudománya, vannak, kik tőle az önálló tudomány czimét is megtagadják s csupán a nemzetgazdaság segédtudományának az állam — vagy nemzet — könyvezőségének tekintik. De, ha valamely ismeretkör rendszeres kikerekítése, magában fejlesztése, más tudományágakhoz való viszonyának megállapítása, saját határainak okszerű kijelölése és kutatási módszerének meghatározása megadhatja a tudomány czimét: a statistikát is méltán megilleti ez, bár mind e teendők voltaképen a magánstatistika feladataihoz sorolandók. Miután pedig a hivatalos statistikának, ha czélszerű művet akar alkotni, mind e körülményekre figyelemmel kell lenni; miután kutatásaiban megállapított módszert alkalmaznia, az okszerűen kijelölt hatá-

rokat tisztelnie kell; a rokon tudományágak segítségéhez minduntalan fordulni kénytelen; mintán végre az ismeretkör egész tág terére és rendszeresen terjed, így pedig a statisztikát habár nem is tudományos öncélul, de önállóan fejleszti: a tudományos haladás elnevezését szintén kiérdemli s ez alapon igenis a statisztikai tudomány hivatalos műveléséről lehet, sőt kell is szólni.

Talán indokoltabb lesz ez állítás, ha a hivatalos statisztika teendőit közelebbről szemlélvén, tekintettel leszünk azon bíráló nyilatkozatokra is, melyek a művelt külföld szakirodalmában és napi sajtójában a különféle államok statisztikai közleményeire, s ez alapon a hivatalos statisztikai munkálatokra nézve megjelentek.

A statisztikai közlemények és kiadványok egyébiránt csak az utolsó láncszem azon műveletekben, melyeket az államnak teljesíteni kell, hogy az ország különféle viszonyainak statisztikai ismertetésével a nemzet igényeinek megfeleljen. Mielőtt tehát a közlemények kellekei s a kiadványok minősége iránt véleményt lehetne kockáztatni, ismernünk kell a műveleteket, melyek amazoknak alapul szolgálnak. Ezen előző műveletek teljesítésében rejlik pedig voltaképen az állam statisztikai tevékenységének főföldadata. Ezen műveletek terjedelme, nagy munka-szervezetet igénylő természete az, mely a hivatalos statisztika létesítésére vezetett.

A hivatalos statisztika legelső és legfőbb feladata az adatgyűjtés, második, nem kevésbé lényeges feladata a gyűjtött adatoknak kezelhető alakban való összeállítása. Ezen összeállítás azért szükséges, hogy egyrészt az államhatalom minél tökéletesb kormányzat kifejtése végett közvetlenül használhassa, másrészt a nagy közönség különleges céljainál is hasznát vehesse, főleg pedig, hogy a tudomány művelői, nevezetesen a magánstatistikusok saját igényeik és kitűzött céljaik szerint feldolgozhassák.

A hivatalos statisztika adatgyűjtési köteleossége egyébiránt koránsem zárja ki a magánstatistikusok adatgyűjtését; valamint a hivatalos statisztika jellegét sem az állapítja meg, hogy az eredeti adatok mind államhivatali közegek útján gyűljenek. Mégis, ezen szempontokat tartván meg a kiindu-

lásnál: sikerülhet kijelölni, legalább nagyjából, azon határokat, melyek a statistika két főalakját, a hivatalos és magánstatistikát, egymástól elválasztják. E szerint mind az, a mi egy egész ország területére terjed, mind az, a mi egy ország határain belül létező hasonló viszonyok, rokon állapotok és egyforma jelenségek számbavételét illeti, a hivatalos, mindaz a mi egyes, különleges célok elérésére szükséges működést követel, a magánstatistikának esnek birodalmába. Ugyancsak a magánstatistikának esik működésébe mindaz, a mi egy ország vagy állam határain túlterjed, mert valóban egy statisztikai államhivatal sem fogja munkaerőjét okszerűen arra fordítani, hogy például az európai államok összehasonlító statistikáját készítse el, mi mindenkorra a magántevékenységnek lesz feladata.

A hivatalos elnevezés ily értelemben azonban nem tétlenül épen kormányhivatali működést. A bizonyos kötelezettséggel, valamely központból sugár alakban elrendelt adatgyűjtés a maga nemében szintűgy lehet „hivatalos,” ha nem is kormány rendeli el azt. Ha például valamely biztosító-társulat, mely országszerte ügynökökkel bír, bizonyos előre megállapított terv és minta szerint valamennyi ügynökei által gyűjtet és szolgáltat be magának hasonló, csupán saját üzletére vonatkozó adatokat, a belölők alkotott statisztikai összeállítások a biztosító társulat szempontjából, de bármely, azokat később használandó magánstatistikus szempontjából is, szintén hivatalosak lesznek. Miután végre ily adatok gyűjtésére, habár a jelzett úton, gyakran valamely központi kormányhivatal sarkal, leggyakrabban pedig felhasználja, ez által és méltán államhivatalos jellegot nyernek.

Viszont pedig a statisztikai hivatalok, ha főadatukat helyesen akarják megoldani, egész készséggel fognak hozzájárulni, hogy eredeti adatgyűjtéseik a szomszéd, jobban mondva a világ, összes művelt államaival, a mennyire lehet, egyformán eszközöltessenek, mely irányban a nemzetközi statisztikai értekezletek oly nagyot lendítettek a statisztikai tudományon. Ez által azonban nem lépik át a hivatalok a nekik feljebb kiszabott természetes határt, s mint a hivatalos statistika közegei csakis országos fölvételokra szorítkoznak, de ilyenekre terjednek is.

De a nemzetközi statisztikai értekezletek is csak úgy felelhetnek meg feladatuknak, ha határaikon túl nem csapnak. Bármily fontos azon körülmény, hogy az egyes államok hasonló adatai összehasonlíthatók legyenek s bármennyire kívánatos erre nézve, hogy már az eredeti fölvételek bizonyos, előleg megállapított, a mennyire lehet egyforma minták szerint készüljenek; az összehasonlíthatásra való törekvésnek soha sem szabad annyira menni, hogy általa az egyes országoknak, úgy szólván, egyénisége menjen veszendőbe. Minden országban léteznek bizonyos nemzeti tulajdonságok, melyeket az ország hivatalos statisztikájának számba kell venni, és melyeket föl nem áldozhat csupán azért, mert általa az összehasonlíthatás más államok adataival kissé megnehezülne. De nem szabad minden áron kiterjeszkednie a másutt netalán kívánatos fölvételek erőszakos eszközzésére sem, ha nála ily fölvételekre az anyag, vagy legalább fontossága hiányzik. Főleg pedig kerülnie kell a hivatalos statisztikának oly fölvételek eszközzését, melyek másutt bizonyos célok szempontjából üdvöseknek látszhatnak; de változott viszonyok között, előre is megbizhatlan eredményt, a reáfordítandó költségekkel arányban nem álló munkát helyeznek kilátásba.

A statisztikai kongresszusok eredetileg csak a statisztikai közlemények összehasonlíthatására törekedtek s e tekintetben lényeges haladást idéztek elő az összehasonlító statisztika használhatóságában. Miután azonban az összehasonlítható adatok, illetőleg tárgyak nem számtalanok s csakhamar azon pontig érhetni, hol az összehasonlítás épen eltérő nemzeti, földrajzi, ethnografiai stb. viszonyoknál fogva megszűnik: roppant tere marad az egyes országok hivatalos statisztikájának, mely emez eltérő viszonyokra tekintettel lenni tartozik, sőt számbavételöket csak is így eszközözheti. A túlságosan egyformásító törekvésnek hiányai vannak s Engel aligha téved azon véleményével, melyet az 1863-iki, Berlinben tartott nemzetközi statisztikai értekezőlet előmunkálatai közben mondott, hogy „Bármily nagyok legyenek az alakjuk szerint teljesen összevágó és egyforma statisztikai közlemények kényelmei és előnyei, a statisztika érdekében korán sincsenek. Valamint a codificatio a mélyebb jogi tanulmányokra káro-

san hat, úgy a statistika általános egyformásítása megsemmisíti az úttörőknek kutatásait és törekvéseit e szellemi téren. Egyformaságról és összehasonlíthatóságról csak a főszempontoknál lehet szó. Ha ez elvet elhagyjuk, könnyen különféle aprólékosságokra vetemedünk. Így például a tébolydai statistikának mintája 16,000 specialitást szab meg. Hol marad ekkor a szabad kutatás? Hol maga a statistika? "

Van azonban a nemzetközi értekezletek törekvéseiben bizonyos irány, mely ez értekezletek nyíltan kimondott célján, t. i. a hivatalos adatok egyforma, összehasonlítást engedő gyűjtésén kívül esvén, közvetlen tudományos érdekekkel és becsesül bír, s ez a *statistika tudományos rendszerének* megállapítása. E törekvések minden újabb értekezleten újabban nyilvánulnak, s annál jogosultabbak, minél eltérőbbek a nézetek az iránt, mi tulajdonképen a statistikának, mint tudománynak tárgya, s az állam jelen helyzetének ismertetése, mi a statistika leglényesebb feladatául van kitűzve, voltaképen mely állapotok ismertetésére kell hogy terjeszkedjék?

Eddigelé a statistikai tudomány osztályozása és rendszerítése koránsem befejezett tény. Habár a statistika feladatának korábbi értelmezésében alig van eltérés, maga a beosztás, maga a fogalom: mi értendő voltaképen az állam jelen helyzete alatt? sokkal tágabb, semhogy számos, gyakran indokolhatatlan kitérésnek, túlaradásoknak helyet nem engedne. Sokszor nemzetgazdasági, gyakran rendőri, legtöbbször közigazgatási alapon történik a meg-megjelenő könyvek beosztása, melyeket összevetvén, könnyen igazolható azon kérdés felmerülése: hogy mi lát voltaképen a statistikának, mint tudománynak tárgya?

Senkisémet veheti rossz néven, ha a rendszer megállapítását a nemzetközi statistikai értekezletek egyik főfeladatául tekintik. Hogy pedig ily rendszer megállapítása szükséges, de talán épen ez értekezletek feladatát és méltán képeznék: ez óhaj jogosultsága maguk az értekezletek eddigi tárgyalásai által van igazolva. Hány mindenféle ügybe fogtak már azokon, több kevesebb tüzetességgel s ismételt reá-reátéréssel, de hányat fejeztek be vagy oldottak meg végleg? S nem csodálá-

állam
állam
állam
állam

tos-e a már említett részletesség, hogy ne mondjuk aprólékos-
kosság, melyre az utóbbi értekezletek úgyszólván vetemed-
tek, holott a statistika egész terére még körvonalai-
bar sem hatoltak, rendszeres megállapításába az anyagnak még
nem is fogtak.

Engel megkísérelte a berlini kongressus előmunkálatait
ily rendszer alapján készíteni, s íkra is szállt rendszere mel-
lett, de az se meg nem támadtatott, se helyben nem hagyatott,
hanem a nemzetközi értekezlet megnyugodott az anyagnak
Engel által nyújtott beosztásában s tán halk elfogadása által
szentesítette is. Nem tagadhatni, hogy van okszerűség e be-
osztásban, sőt van gyakorlati alkalmazása is, a mennyiben a je-
lesen működő porosz statistikai hivatal ez alapon munkálkodik.

Ezen rendszer szerint :

1. A terület, az ország természeti felosztása ;
2. az ország közigazgatási felosztása ;
3. a lakhelyek ;
4. a népesség ;
5. a földbirtok képezik az alapot, mely egyúttal va-
lamennyi állam statistikájának alapja. Ezen, úgyszólván, alap-
rajznak a többi felosztás csak többé kevésbé lényeges rész-
lete. A legfontosabb köz- és magánintézmények egész sora
származik például a földbirtokból. A különféle ipar, például
a népesedési mozgalomban, a lakosság testi, szellemi, erköl-
csi, társadalmi és politikai természetében nyilatkozik. Ez öt
pont alá volnának tehát az állam elemei foglalhatók. — A
részletek közül főfontosságuk :

6. A földmivelés, kertészet, szőlőszet ;
7. az erdőmivelés és vadászat ;
8. a halászat ;
9. a bányászat ;
10. a kéz- és műipar ;
11. a közmunkák ;
12. a pénz, mérték és súly ;
13. a kereskedelem ;
14. a közlekedés és szállítás ;
15. a bank- és hitelintézmények ;
16. a biztosítás.

Ezen pontok, melyek egymásutánja nem épen lényeges, a nemzet összes tevékenységét vagyis anyagi művelését tárják fel előttünk, s az anyagi termelés minden phásisait képesek föltüntetni.

A következő három czím, ugymint :

17. a termelés és fogyasztás ;

18. az ár és bér ;

19. a munkás osztályok ;

mintegy csak összefoglalása az előbbi tizenegy pontban tárgyalható legszembeötlőbb jelenségeknek. Külön csak azért soroltattak fel, hogy az állam állapotainak tanulmányozását könnyítsék, a 6—11 pont alatt foglalt mindeunemü termelés részletezése pedig csonka volna, ha egyúttal az állam összes termelése és fogyasztása nem vétetnék tekintetbe, valamint a 12—16. pont alattiak is tökéletlen felosztásnak volnának tekinthetők, ha egyúttal a termékek áraival, a munkások helyzetével összevethetők nem volnának.

A következő nyolcz czím az ország szellemi és erkölcsi művelődését festi, és pedig :

20. társadalmi gondviselés, előrelátás, kölcsönös segítség ;

21. jótékonyság, közsegély ;

22. közegészség és közegészségügyi rendőrség ;

23. vallás ;

24. nevelés, közoktatás ;

25. tudomány és művészet ;

26. időszaki sajtó és irodalom ;

27. közbiztosság, rendőrség, börtönügy ;

28. polgári és bünygi igazságszolgáltatás.

Ezen felosztást igazolja az, hogy az anyagi jóllétet emeli a társadalmi előrelátás, mely takarékpénztárakba gyűjti filéereit, betegek, özvegyek, árvák számára gyűjt, takarékosági s hitelegyleteket alkot stb.

Végül a politikai műveltség általános czíme alá volnának foglalhatók következő pontok, u. m. :

29. a hadsereg ;

30. a hajóhad ;

31. a pénzügy ;

32. az alkotmány, törvényhozás;
33. az állam alaptörvényei;
34. a megyei és járási szervezet;
35. a községi rendszer.

És csakugyan alig van társadalmi jelenség, mely a felsorolt keretben helyet nem találna, s ha első pillanatra olyanokul is tűnnének fel, melyek benne természetesen el nem férnek, csak alkatrészeikre kell azokat fölbontanunk s azonnal rendszeresen fognak sorakozni.

Ha a statistika ezen rendszere általánosan elfogadtnak, vagy ha czélszerűen módosított is, csak megállapodás jöjjön benne létre, s a tudomány nagyot fog haladni mivelhetőségében. Amúgy is tág köre, ha általa meg sem is szorúl, de szabályosúl, s az egyes csoportok jobban kikerökítve, szabatosabban is munkálhatók. — De ha a rendszerre nézve ily megállapodást még mind hijába várunk, a módszerre nézve többé alig létezik eltérés a tudósok nézetében. Hajdan ugyanis a statistika az inductio módszerére támaszkodván, jó szerencsére haladt, jelenségekből következtetett tényekre, tények minőségéből számukra, s a ki magában tehetséget éreztet s a kinek reá hajlama volt, habár a számba veendő tényeket a tér nagysága miatt föl sem karolhatta, statistikus lehetett. Ma egyszerűbb, noha tágabb alapokra, természetesen módosított van fektetve a statistikai kutatás. Ma többé nem következtetés útján sűtünk ki tényeket, hanem az egységek följegyzése, lajstromozása által gyűjtjük az anyagot. De gyűjteni naponként kell, lajstromozni kell rendszeresen, keretbe kell rakni az elemeket, melyekből később az összes anyagot magukban foglaló rovatos táblázatok alakúlnak.

Ezen hosszadalmas, fáradságos, nagy munkaszervezetet és tömérdek munkaerőt igénylő, de viszont eredményekkel is biztató módszert a magánerő csak vajmi ritka esetben alkalmazhatja. Még kevésbé vállalkozhatik magánerő ily munkára, ha a rendszeres statistika összes, egész országból szerzendő anyagáról van szó. Ily esetben a kívánt adatoknak országsherte kell jegyeztetni, hasonlólag lajstromoztatni, időnkint bizonyos központra átszolgáltatni; ezt pedig csak erre kismévelt külön közegek, többnyire hatóságok vagy hi-

vatalok tehetik megbízhatóan, s innen a *hivatalos statistika* elnevezése.

Az ilykép gyűjtött adatok összeállításából készülnek aztán azon többnyire nagybecsű művek, melyek, mint az illető államok hivatalos közleményei megjelenvén, miután minden további, a magánstatistika által még felhasználandó anyagot magukban foglalják, *forrásműveknek* nevezetnek.

Rendszerint csak a szokott értelemben vett hivatalos statistika teremthet ily forrás-műveket, csak ez birván a különféle eredetű anyagot oly általánossággal, egyszersmind oly kimerítően gyűjteni, hogy e tömörült forrásművekből a magánstatistika is haszonnal meríthessen.

Hosszu ideig tartó anomál politikai helyzetünk s azon körülmény, hogy kormányügyeinkre minden befolyás nélkül szűkölködtünk, ez általános elvvel való daczolásra bírt. Voltaképi hivatalos adatok nélkül, kiszáradt vagy meg sem eredt források medrében haladt például a M. Tud. Akadémia statistikai bizottsága, s hogy dicső fáradozásaiban hajótörést nem szenvedett, a kimondott elv mellett s nem ellene bizonyít. Igaz ugyanis, hogy nem volt hivatalosan rendelkezésre ezen bizottságnak a hivatalos anyag; de nem tagadhatni, hogy a m. kir. helytartótanács 1860. után mégis más szellemű vala, mint előtte a cs. k. helytartóság, mely kizárólag Bécs számára gyűjtötte, habár válogatás nélkül, az adatokat. A tudományért lelkesülő férfaink közül többen találtak módot és alkalmat, hogy egyik-másik ágban a hivatalos statistikai adatgyűjteményt, noha többnyire csak kéz alatt, megszerezzék, s ez anyagnak feldolgozása a „közlemények“ legérdekeseb tárgyai közé tartozik. A tudomány iránti közös rokonszenv építé a hidat Bécsbe is, melylyel akkor még ellenséges lábön álltunk, s így kerülő úton ugyan, mégis csak visszaszivárgott némi magyar anyag hazánkba, s a M. Tud. Akadémián belül és kívül álló férfiak dicséretes buzgósággal fogtak feldolgozásához.

De a hol az Akadémia, habár mint testület, habár mint az ország legelső tudományos areopagja s így a magánmunkásnál jóval felette álló, majdnem hatóságnak tekinthető erkölcsi személy, közvetlen adatgyűjtéshez fogott, ott kénytelen

volt feladni a tért, s az általa 1860-ban megindított népszámlálás, noha csak a lehető legegyszerűbb kérdésekre szorítkozott, eredményre nem vezetett. A „Stat. Közlemények“ I. kötetében még olvasható ama lelkes körlevél, melylyel a stat. bizottság „a tudomány érdekében kezdeményezett ezen kísérletének sikerülését a magas egyház szíves gyánolításától várván, ismételve fölkérte a papságot, hogy szokott lelkesedésével ez ügyet fölkarolja.“ A kísérlet nem vezetett eredményhez, s a stat. bizottság tagjai hiába ajánlkoztak a tömegesen begyűlendőnek vélt anyagnak feldolgozására. Talán czáfolatul fel lehetne hozni azon érdekes munkálatot, mely az elemi tanügyet legalább a római kath. egyházmegyékből kintünteti; de mellőzve azt, hogy majd öt évön át gyűlt ez anyag folytonos sürgetés mellett, állításom mellett bizonyít, hogy e tekintetben is a helytartótanács segítségét volt kénytelen igénybe venni a stat. bizottság.

Ha azonban eredménytelenségnek látszhatik, hogy a bizottságnak a közvetlen adatgyűjtés nem sikerült, úgy viszont szerencsének kell tekinteniük, hogy munkássága a lefolyt korszakban meg nem bénult. Noha ugyanis az Akadémia „Stat. Közleményei“ Magyarország rendszeres statistikájának előállítására nem is gyűjthették az anyagot, mi egyéb-iránt feladatuk se volt, viszont gazdag medenczévé váltak a sok apró ereken csörgedező, habár nem is hivatalos mederbe ömlött statisztikai anyagnak. Kincs, drága, megbecsülhetetlen kincs van lerakva ama közleményekben, mely az Akadémia stat. bizottságának nem léteben szerte folyt volna az országban, és központra alig, földolgozásra soha sem talál.

A földolgozásban rejlik pedig a tudományos statistika más, nem kevesebbre becsülendő feladata. A hivatalos forrásművek szérűskertekhez hasonlók, melyekben a gazdag aratás szalban levő, kévékbe gyűjtött szemei, asztagokba rakva, kincset képviselnek ugyan az illető birtokosra nézve, de közhaszonra még nem fordíthatók. Minél gazdagabb volt az aratás, annál tovább marad asztagban, csűrben, de szalmában is a szem, s habár benne van éltető ereje, míg csépeles után szórva, megőrölve, kenyérré dagasztva nincs, tápláló anyagát ki sem fejtheti. E szórás, őrlés stb. — ha nem is köl-

tői hasonlatossággal — a magánstatistikus munkája. Csak feldolgozva jöhetnek a hivatalos adatok forgalomba, csak a magánereő reá fordított munkássága által válhatik a statisztikai tudomány közhasznúvá. És a felhozott példa szerint nem lehet aláírni *Engel* oly találónak fogadott nyilatkozatát, mely szerint a hivatalos statistika képviselői a *termelők* (Producenten), a magánstatistikusok *fogyasztók* (Consumenten der Statistik). A hivatalos statistika, mint láttuk, csak a mezei munkát, a sarló és kasza, a kévekötés, behordás és asztagbarakás munkáját végzi, legfeljebb a csépelés, szórás tartozik még feladatai közé. Az őrlés, dagasztás, sütés, de még az árulás is a magánstatistika feladata, mely e szerint szintén termelő, termelő ama magasabb értelemben, melyet az ipar nemesítő munkájának tulajdonítunk, s mely már a művészettel is rokon, fogyasztó pedig mint mindenben, úgy a statistikában is a nagy közönség: az állam és nemzet, a kormány és nép egyaránt.

Ha a fogyasztandó ezikk nem egyedárúság tárgya, a fogyasztó közönség szokott legilletékesebb bírálója lenni, a mennyiben megszerzésekor oda fordul, honnan azt legjobb minőségben s legjutányosabban kaphatja. Ez állítás szellemi termékekre, főleg statisztikaiakra csak kevéssé illik. A szellemi termékek fogyasztója ugyan szintén a közönség, s ízlésének nyilvánulása által befoly a termelésre is; de gyakran ízlése is rosz, a bíráló tisztet pedig ritkán maga viseli, hanem többnyire egyesek gyakorolják. Ép, egészséges viszonyok között azonban mégis elvesznek a silányabb szellemi termékek, mert fogyasztójuk nem akad.

Nem úgy a statistikában, mely e szempontból inkább az egyedárús gyártmányhoz hasonlít. Termelése ugyanis sokkal nagyobb beruházást kíván, semhogy egyesek nagy szerencsével vállalkozhatnának, s így gyakran kénytelenek vagyunk elfogadni azt, mi igényeinknek teljesen meg nem felel. De a bírálati jog nincs megvonva sem a közönségtől, sem egyesektől, s ez okból csakugyan kérdezhetjük, hogyan állunk voltaképen, vagy álltunk a legközelebb multig hazai statistikánkkal?

Magyarországnak a statistika dolgában csodálatos hely-

zete volt eddigelé, mely egyébiránt közel és távol múltunk abnormis politikai viszonyaiban leli magyarázatát. Magyarországot a statisztikailag legmíveltebb, valamint a statisztikailag legelhanyagoltabb államok közé egyaránt méltán sorolhatni, csak a szemponttól függ, melyet ítéletoháskor elfoglalni szándékunk.

A közel kapcsolat Ausztriával, melyben Magyarország az utóbb lefolyt évtizedek alatt nem épen kedve szerint állott, mindazon műveleteket, melyek Ausztriát a kevésbbé tisztán látó külföld előtt statisztikai tekintélylyé emelték, hazánkra is kiterjesztette. Ha tehát csak a címek után itélünk, melyekre az újabbkori haladás a statisztikai tudományt úgyszólván világszerte, ha nem is egyöntetű rendszer szerint felosztotta, majd minden címre nézve Magyarországból is hozhatunk fel számokat, s a ki az abszolút számokkal beéri, azon hitnek élhet, hogy ime, van Magyarországnak is s pedig elég haladott statisztikája. De ha a számokat mérlegetjük, ha a használt címek velejére hatolunk, ítéletünk is megváltozik.

Az úgynevezett állami alaperőkre, a területre és népességre nézve például, a lehető legrészletesebb adataink vannak, és nevezetesen a népesedési mozgalom adatai, melyek mikénti számbavétele iránt Ausztriát, és méltán, például emlegetik, Magyarországra nézve is, csekély megszakítással 1865-ig legalább elég érdekes összeállításban lettek feltüntetve. De ama csekélynek mondott megszakítás 1861-ben, s azon körülmény, hogy az 1865. utáni adatok megszerzése iránt eddigelé csak reményt táplálhatunk, de bizonyossággal nem bírnak, ez adatok érdemét is tetemesen leszállítja. Mit mondjunk azonban az általános népességről, melynek utolsó számba vétele 1857-ben, tehát oly időben eszközöltetett, midőn a közreműködés csak a nyers hataldnuak való engedés következménye volt? pedig tudjuk, mily becse lehet épen a népszámlálásnak, melyben a számba veendő, az annyiféleképp érdekelt lakosság csak kényszernek engedve vesz részt, vagy épen részvéte nélkül is a hatalom ügynökei által jól-rosszul vétetik számba. Ismerjük mindnyájan a közelmúltat s a haza jelesbjei több ízben felsóhajtottak a letűnt kormányrendszer azon sajnos ntóhatásán, mely a népnek, hogy gyöngéd kifeje-

zéssel éljek, titkolódzási hajlamát fokozta. A mindenfelől igénybe vett, érdekeiben sértett, terhekkal elárasztott nép bizalmatlanná válik, s mert számot se tud magának adni a számbavétel céljai iránt, bizalmatlanságában tagadáshoz, legalább titkolózáshoz folyamodik, s a statisztikai fölvétel célja, gyakran, s mint ez esetben is, a lehető legjobb cél, nagy részt el van tévesztve.

Mondhatjuk erre: küszöbön az új népszámlálás, melyet a felelős magyar kormány, a nép saját közreműködése mellett, választottjai által fog végrehajtatni, s a mi az 1857-ki népszámlálásban hamis adat volt, az 1868-ki vagy későbbi talán helyre fogja igazítani. Igaz, ezt remélnünk kell, remélnünk még akkor is, ha meg vagyunk győződve, hogy a nép bizalmatlansága országszerte még le nem csillapodott, s az annyiszor zaklatott s annyiszor csalódott lakosság egy-két rövid év alatt nem szokhatik le megrögzött tulajdonairól. De mind az alapos reményünk mellett is a kilátásba helyezett népszámlálás csak a jövőnek statisztikája, s midőn a statistika jelen állapotáról szólunk, csak a meglevőt lehet számba vennünk, s a kimondott bírálókat csakis a meglevőre vonatkozik.

Méltán fenhetjük pedig a bírálókat, ha az úgynevezett állami alaperők másik tényezőjére, a *területre* fordítjuk figyelőnket. Magyarország területe „incognita quantitas“, ismeretlen mennyiség, noha, vagy éppen mert több rendbeli adatokkal bírunk reá nézve, de melyeknek hitelességi fokozata iránt senki felvilágosítással nem szolgálhat. Vannak adataink *Lipszkytől*, *Fényestől*, s azokat, bár eredeteket nem ismerjük, idézni szoktuk, valamint újabb időben divattá vált *Czoernig* és *Hain* adataira hivatkozni. Ezekhez járultak a földadó ideiglen adatai, melyek valamennyi korábról ismét eltérnek, de, az ország részletesen mindekkoráig sem levén fölmérve, nagyobb hitelességre szintoly kevéssé tehetnek szert.

Maradjunk az úgynevezett „alaperőknel“, a terület és népességnél, mint a melyek az állami hatalom és erő alapját képezik, s ennél fogva legfontosabb tényezőül bizonyulnak az államéletben; de nevezük egészségesebb magyarsággal *hatalmi tényezőkknek*.

A népesség számbavétele vagyis a népszámlálás, eddigelé a legeltérőbb rendszerek szerint készült a különféle államokban, melyek azt az utóbbi másfél évtized alatt eszközölték. Nem tagadhatni, hogy az újabb népszámlálások többekévesebbé számba vették a nemzetközi stat. értékezetek megállapodásait, s a tervezett magyar és ausztriai népszámlálás, ha foganatosítása a tervezet szerint sikerül, talán egyik legelső helyet küzd ki magának az újabbkori népszámlálások között. De népszámlálás csak hosszú időközönként ismétlődhetik, minek oka szintannyira nagyszerű munkagépezetében, mint költséges voltában rejlik. E hosszú időközök változásai se maradhatnak számon kívül, bármely állami vagy magánstatistikai műveletnél. Gondoskodni kell tehát a népességnek folytonos számbavételéről, hogy úgy mondjam, evidentiában — nyilvántartásáról. E célra szolgálának a már hosszabb idő — nálunk a 18-ik század második fele — óta létező s az illető papság által vezetett anyakönyvek vagy egyházi lajstromok.

Mindenkép helyesnek látszik, hogy az egyház s a papság, melynek szellemi működése s voltaképi rendeltetése, a lelkiatyaság, elég időt enged neki, hogy közvetlen állami czéloknek is szolgáljon, e czélok megközelítésénél közre is működjék. Magyarország, számos vallásfelekezetével s ennek következtében számos egyházi személyzetével épen czélszerűen jár el, ha a voltaképen világi hatóságokat illető ezen teendőket egyházi személyzetére ruházza, s általa munkát s mi több, tekintélyes költséget kímél meg az államnak. Csak zsidó hazánkfiairól kollene még gondoskodni, s a rabbikat a keresztyén vallásfelekezetbeli papság azon jogaival felruházni, illetőleg azon kötelességek teljesítésére bírni, hogy híveik népesedési mozgalmait, hasonló módon jegyezzék s közvetlenül — nem mint eddig, a község vagy kerületbeli római kath. lelkész útján — szolgáltassák be a kormánynak. Közélebbről tekintve azonban mégis van hiánya ezen intézménynek. Melőzve ugyanis azt, hogy itt tulajdonképen politikai tevékenység kívántatik a társadalom egyházi személyzetétől, a különböző vallásfelekezetek papsága által vezetett anyakönyvek, főleg a vegyes házasságoknál és magzataiknál ket-

tűs feljegyzéseket vagy kihagyásokat eredményeznek, melyeknek elejét venni legkevésbé esetben sikerül; de fenmarad még azon legnagyobb hiány, hogy kellő ellenőrködés és felvigyázat alig gyakorolható, ha csak a politikai hatóságra nem ruházzuk azon jogot, hogy ő örködjék az egyháziakban is, mi könnyen surlódásokra ad alkalmat.

Mind e bajok fokozódni fognak, minél közelebb jut a világ a politikai házasság általánosításához, melyre nézve mi kivételt képezni aligha fogunk, de talán akarunk is. Ez intézmény meghonosításánál pedig többé nem lesz kikerülhető az, mi voltaképp járuléknak tekintendő: a polgári törzskönyvek vezetése, melyekbe a házasulandó, az újonszülető s a meghalt nem mint vallásfelekezeti, hanem mint létező, keletkező vagy megszűnő politikai egyéniség, szóval, mint honpolgár vezetetik. Olaszország nem az egyedüli állam, mely ily polgári törzskönyveket vezet, de talán az, mely az utóbbi változások következtében, segítségül vevén a tudomány mai haladását, s tekintetbe vevén összes igényeit, legújabbán alapította meg ezen czélszerű társadalmi intézményt.

Torelli, Olaszország földmivelés-, ipar- és kereskedelmiügyi minisztere a népességi törzskönyv alkalmával tett előterjesztésében mondja, hogy hivatalba lépése óta nem szünt meg állása és mozgalma minden mozzanatában tanulmányozni a népesség kérdését, mely méltán minden más statisztikai elmélkedés szükséges előkészítője és biztos alapja. 1861-ben eszközöltetvén Olaszországban részletes, és mondhatni kitűnően szervezett népszámlálás, a miniszter, alig hogy tudomására jutott a lakosság összes számának, hogy annyi gond, fáradság és költség gyümölcse kárba ne vesszen, sietett oly intézmény létesítésével, mely nyomról nyomra követni engedé a népesség tömegét, a házasulás, szülés és elhalálozás természetes menetében.

Nehéz vállalat valóban — mint a miniszter maga is bevallja — a törvények és szokások annyi változatossága mellett, melyek a nép családi viszonyait amaz országban szabályozzák, megfelelni a tudomány követeléseinek s úgy vinni a dolgot, hogy az okmányok különböző természetű s a kútforrások sokfélesége ne tegyen kárt a statisztikai eredmények

elengedhetetlen egységében és egyöntetűségében. S noha a népesedési mozgalmakról, melyek számbavétele csak 1862-ben lett elrendelve, már 1863-ban lehetőleg kimerítő adatokat nyújthatott be királyának, beismerte mégis, hogy a népleirási statisztika oly tág mező, a kérdések, melyekre válasz kerestetik, oly nagy munkát kívánnak, hogy nem hiheti fölöslegesnek a gondot és költséget, melyek szükségesek arra, hogy nyomozásai teljesekké és tökéletesekké váljanak.

E cél elérése végett *népességi törzskönyvet* alapított meg községenkiut, teljesen akarván adni azon tények sorát, melyek által nemzedék nemzedékre következnek, s a népesség vegyül és váltakozik. Ezen törzskönyvbe izről izre vezetettnek be mindazon változások, melyek a személyek és családok állapotában történnek, hogy meg legyen a népességnek maradandó s mintegy örökös összeírása.

Ily intézmény haszna pedig kétségbevonhatlan, nem csupán statisztikai tanulmányok szempontjából, hanem és talán még sokkal inkább a községek helybeli kormányai s az ország egyetemes közigazgatása javára. A lakosok számának és állapotának szabatos följegyzései folytán, mindkettő képes lesz több szabályossággal és gondossággal teljesíteni kötelességeit, melyek őket a honvédelemre, politikai, törvényhozási és közigazgatási választásokra, a közbiztosságra az adók kivetésére és a közjótékonytságban való részoltetésre nézve illetik.

Valóban, ha Olaszország példáját valamiben követni akarnók, ily népességi törzskönyv megalapítása és folytonos vezetése volna az, melyet összes honpolgári viszonyaink rendezése tekintetéből bizvást átvállalhatnánk, hiányát pedig száz meg száz esetben méltán kell fájlalnunk.

Gyakran felhozott s mintegy már czáfolhatatlan állításnak látszik, hogy a centralizált államok sokkal jobb statisztikával bírnak, mint a szabadabb, decentralisáltabb alkotmányoknak örvendők. És ha a két előnyt, melyet a szabadabb alkotmány s a tökéletesebb statisztika nyújtani képesek, egymással összevetjük, okvetlenül inkább a statisztika tökélyét nélkülözzük. De kérdés, vajjon oly egészen czáfolhatatlan-e ezen állítás, és bizonyos mennyiségű centralisatio nem fér-e

meg szabad alkotmányval, végre pedig helyes dolog-e centralisatióról rögtön absolutismusra is következtetnünk; mert Franciaország és nem régen még Ausztria példája is a mellett bizonyítanak? Ausztria jelenleg szabad alkotmánynak örvend, statistikája nem hanyatlott. Franciaország pedig minden centralisatiója mellett leginkább tudta megőrizni a társadalmi szabadságot, a teljes egyenlőséget, s a mit politikai szabadságában nyerni fog, mert nyernie kell, az aligha le fogja rombolni statistikája előnyeit, melyek nem annyira az alkotmányos szabadság elnyomásán, mint a közigazgatás rendszeres szervezetén alapúlnak.

Vannak azonban, hála az égnek, még országok, melyekben a személyes-, politikai és társadalmi szabadság semmivel sem áll a mögött, melyet magunknak óhajtuuk, s melyek mégis helyes, sőt részben kitünő statistikával rendelkeznek. Ez országok, Angliát nem is említve, melynek részben kitünő statistikája más ágakban nem épen tökéletes: Belgium, Svájc s újabb időben Olaszország. Névleg ugyan német Poroszországnak is van alkotmánya, de nem szabadsága, s a mi a porosz statistika dicséretes voltát képezi, valóban sokkal inkább absolutistikus szerkezetű, mint alkotmányos szervezetű közigazgatási rendszerén alapszik.

Nem az absolutismus és alkotmányosság tehát a jó statistika criteriuma, mert az alkotmányos szabadság nem zárja ki az erélyes központi, de felelős kormányt.

Ha pedig elfogadjuk ama korábbi állítást, hogy nagyobb statistikai munkák csakis országos erővel, csakis a kormány támogatásával és közbenjárása mellett eszközölhetők, az ily országos fölvételek költségbeli oldala is számba veendő, a költség kérdésére is ki kell térni. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a közigazgatás teendőivel megbízott tisztviselők az eredeti statistikai fölvételeket, illetőleg a közvetlen adatgyűjtést legcélszerűbben és legolcsóbban eszközölhetik. Legcélszerűbben, a mennyiben, ha feladatuknak híven meg akarnak felelni, mindazt saját érdekekben is tudniok kell, mit általuk az államhatalom megtudni kíván, s mert közvetlen befolyást gyakorolhatnak a népre, fölvilágosíthatják, oktathatják. Legolcsóbban pedig, mert külön felállítandó stat.

közegek helyett, ők maguk értelmes utasítás alapján munkálkodnak e téren.

Azon idők, hála Istennek, elmúltak, mikor a statisztikai ismereteket oly kizárólagos valaminek nézték, mivel csak néhány kevés, választott bírhat, s azon általános ismeretet, mely az ősadatoknak gyűjtéséhez szükséges, méltán megkövetelhetjük minden életrevaló közigazgatási tisztviselőtől, méltán a falu jegyzőjétől is. Nem a statisztika tudományos feladatait értem, nem azon kérdések lényegébe hatolást, mely élethossziglan való tanulmányozást, az ügynek szentelést kíván. Nem. Sokkal magasabb fogalom előttem a tudomány általában, sokkal több tisztelettel viseltetem bármely ága iránt, semhogy értékéből, becséből levonni akarnék, ily értelmű általánosítással azt profanálnám. De különbség van az adatgyűjtési módozat megállapítása, és kis területen való végrehajtása között. Amott az eszme fogalmazása, itt fogantatása; amott a teremtő értelem, itt a felfogó értelmiség; amott a tudomány magaslatai, itt a gyakorlati kezelés. — A mit pedig általánosan követelhetni, az csak az utóbbira vonatkozik.

A közigazgatás emberei által eszközlendő adatgyűjtés egyébiránt többé nem pusztán elmélet, helyes voltát, előnyöségét a gyakorlat is bőven kimutatta. Legjobb példa erre maga Franciaország. Ott, még a 30-as években, utazó művelt statisztikusok által iparkodtak számba vétetni a tudni kívánt tényeket, és tömérdek költség elpazarlása után kénytelenek voltak felhagyni vele, s a létező kormányközegekre bízni az adatgyűjtést, mely jelenleg csodálandó eredményeket képes felmutatni.

Belgium példáját nehéz idéznünk, a hol úgyszólván magántársulatok gondoskodnak a statisztika szükségéről is, támogatva egyébiránt szintén a kormány által, és kutatásait s adatgyűjtéseiket leginkább csak főcéljukra, melyre alakultak, a mezőgazdaság és ipar érdekeire terjesztvén ki. Már a mívelt Poroszországban sem sikerül ezen szervezet, s az ottani híres statisztikai hivatal szelleműs igazgatójának ama tervezete, mely szerint az eredeti adatgyűjtést magántársulatok fogják kezébe, a pusztában elvesző hang maradt,

De melyek tehát azon statistikai szervezkedés kellékei, hogy az a hivatalos statistikához és méltán kötött igényeket ki tudja elégíteni? E kérdésre *Moreau de Jonnés*, egyik jó-hírű francia nemzetgazda és statistikus válaszolt. „Azon társadalmi tények kutatására — ugymond — melyek valamely ország közgazdaságát képezik, s melyeket analytikai módon, számokkal szoktunk kifejezni, szükséges: erős kormány, mely nem röstelli az igazságot, és a mely, visszaélést feltűntető valamely számban nem fedez föl — mint régi parlamentiünk és a restauratió — lázítást; — kellenek fölvilágosodott és jóakaró államférfiak; 'pedig ilyene', hálistennek! a politikai animositások daczára, még Spanyolországban is léteznek; — kellenek megyefőnökök vagy tartományi kormányzók, kik a gondjukra bízott népeiségre szerencsés befolyást gyakorolván, azzal a tudomány s az ország érdekében élni is tudnak; — kell egyenetlenkedések nélküli központi bizottság, vagy még inkább munkaszerető, szívos és állhatatos, tapasztalt statistikus, támogatva néhány, hosszú időn át pontos, megbízható munkához szokott számvevő által; — kell levelezés, melynek kiadása, aláírása, elküldése, ha lehet viszonyválasza késedelmet nem szenved. Vannak példák, igaz, régiek, hogy levelek hat hétig jártak valamely hatóságnál s végre is útát tévesztettek; — kell végre czím a budgetben, mely a nyomtatási s egyéb költségeket utalványozza.“

Valóban helyes, czáfolhatatlan eszmék. De vajjon, a jó hivatalos statistika minden kellékét kifejezték-e, az iránt lehet még némi kételyünk. A kellékeket elősorolta ugyan a híres francia író, de a szervezetnek talán még se adta világos képét. Főlemlített ugyan némely föltételt, de a föltételek nincsenek indokolva, s úgy hiszem, nem árthat némileg mélyebre hatolni ez ügyben s megkísérteni, előbb talán egész általánosságban, később hazai viszonyainkra alkalmazva, azon föltételeket és kellékeket, melyek helyes alapra emelve, egészséges szervezet megalkotását lehetővé toszik.

Miután a statistikának föladata, mint *Herrmann* az 1863-ban Berlinben ülésezett nemzetközi statistikai értekezleten oly helyesen mondá: „számokban fejezni ki azt, a mi a népeletben, valamint az állam létezésében és működésében

megmérhető s megszámlálható“, miután „mennyiségbeli meghatározás és összehasonlítás által, biztos tényekre s megbízható ítélet alá kell visszavezetnie azt, a mi különben csak szórványos jelenség vagy zilált vélemény volna;“ — világos, hogy feladata nagy és tetemes, s ennek következtében igazakul kell elfogadnunk *Gueist* ugyanazon alkalommal mondott szavait is: hogy „a statisztika csak tömegesen dolgozhatik, s a mi erre kell, egyöntetű erőt csakis az állam hozhat mozgásba, ily tömeges erőt tevékenységre bírni csakis az államnak sikerülhet.“

E tömeges erő mozgósítását a szervezet működését *Moreau* nem jelezte eléggé. Annyi valamennyi államtudós nyilatkozatából kiviláglik, hogy országos vagy állami statisztikának csak úgy van értelme, ha az országszerte gyűjtött anyag egy központban összefoly, hol az, hasznára a kormánynak, de hasznára az egyeseknek s így a nemzetnek is, földolgoztatván, ugyanoly módon szétárad ismét, mint a mely módon a közmederbe gyűlt. Ehhez hozzátehetjük, hogy a mily kormány- vagy hivatali szervezete van valamely országnak, ahhoz kellene alkalmazkodnia a hivatalos statisztikának is. Ez úton a központi kormányhivataloktól — hogy általánosságban maradjunk — a kerületi, vagy vidéki kormányközegekhez s végre a községhez jutunk. A község volna tehát a véghatár, melyben a központ kormányzásai kisugároznak. És valóban, a mint az állam szervezési végfonalai a községben gyökereznek, a hivatalos statisztika szervezete is akkor leghelyesebb, ha adatgyűjtő gyökereinek végzásai a községig hatolnak.

Vajjon ily szervezet eszközölhető-e hazánkban? erre, miután nálunk még semmiféle ily szervezet nem létezik — válaszul ismét néhány külállam példája szolgálhat.

Az eurpai miveltebb államok közül egyik legújabb egyúttal egyik legtekélyesebb statisztikai szervezetet tüntet fel a már több ízben említett Olaszország. Nem tagadhatni, hogy ebben *Maestri*, amaz elismert híru statistikust illeti a fő érdem: de mindenesetre tisztelettel kell meghajolnunk azon kormány előtt is, mely bokros teendői közepett sem felledkezett meg a tudománynak, a tudomány, úgyszólván, gya-

korlati művelésének oltárt emelni, melyen fölszentelt papjai az értelmes laikusokkal egyaránt híven áldoznak. Olaszország statisztikus tudósainak és erélyes kormányának buzgó fáradozásait azonban aligha koronázza ily hamar a kívánt siker, ha földrajzi helyzete és népesedési viszonyai oly tetemesen nem támogatják. Olaszországnak ugyanis 22 millió lakossága mellett csak 7000 községe van, úgy, hogy minden községre körülbelül 3000 lakos esik, s így aránylag tekintélyes államerejéhez és hivatalos szervezőéhez képest, könnyen veheti számba közvetlenül a községi élet különféle mozzanatait. Minden községben statisztikai bizottsága van, ingyen munkásokkal ugyan, de a kiket kitüntető érmek és dícsérő levelek osztogatásával folyvást buzdít ebbeli teendőik hű és sorény teljesítésére.

A statisztikai szervezet Franciaországban is jeles; itt is nemcsak minden megyében, sőt járásban (cantonban) van nagyrészt hivatalbeli személyekből alkotott statisztikai bizottság, de a községig lehatolni ugyan ezen szervezettel még sem bírt, hanem a községi főlvételekkel a maire-khez kénytelen fordulni, azon egyszerű oknál fogva, mert körülbelül 37 milliónyi lakossága közel 37,000 községbe oszlik, melyek közül Páris és néhány nagyobb város tetemes lakosságát leszámítván, alig néhány száz lakos jut egyre-egyre. — Hasonló viszonyok között vagyunk magunk is, a mennyiben a sz. István birodalmának közei 15 millió lelke 14,000-nél több községre oszlik, mely, több lakottabb városainkat számon kívül hagyva, nagy többségében szintén csak néhány száz lakossal dicsekedhetik egyenkint. Ha e csekélyebb lakosságú község értelmiségi s műveltségi állapotát is számba vesszük, csakhamar világossá válhatik előttünk, hogy oly statisztikai szervezet, mely végvonalban a községre támaszkodik, hazánkban is aligha lesz fogantatható.

Ez alkalommal nem lehet czélja ez értekezésnek Európa valamennyi műveltebb államainak statisztikai szervezetét ismertetni, vagy talán a mieinktől oly merőben különböző amerikai viszonyokra is kitéjeszkedni, melynek éjszaki Egyesült Államaiban egyébiránt az eléggé centralisált kormány, s az angol-német faj erélyes szívóssága és munka-

kedve gyönyörű eredményeket vívott ki a statisztika terén is. Csak néhány, statisztikai tekintetben méltó hírt szerzett állam szervezeteire legyen szabad még kitérnem, s ezen két állam, Belgium és Poroszország eltérő ugyan, de általunk aligha követhető szervezetét legalább futólag megtekintenünk. Mindkét ország hivatalos statisztikájának élén két jeles férfi áll, s talán e körülmény gátolhat benne, hogy világosan meg tudjuk különböztetni, mennyi érdem illeti a vezérférfiakat, mennyi a helyes statisztikai szervezetet, mi viszont ismét az illető férfiaknak, legalább részben, személyes érdemük. Amott *Quetelet* a statisztika nestora, e tudománynak, újabb-kori szervezetében, úgyszólván, egyik megalapítója; emitt *Engel*, a híres berlini kormánytanácsos, ki az annyira centralisáltan szervezett Poroszországban is, majdnem független kis miniszteriummá tudta alakítani, az igaz már félszázadnál tovább működő porosz statisztikai hivatalt.

Belgium, a mivelt lakosságú és rendezett kis állam összes előnyeivel bír a statisztikára nézve, s bármily lazán volna is alkotva hivatalos szervezete, oly országban, melyben a társulati élet és működés annyira kifejlott, mint Belgiumban, hol a gazdaságnak, az iparnak s az emberi munkásság majd minden ágának oly tevékeny társulati közegei vannak, ott a hiv. statisztika sem szűkölködhetik közegekben. Ezen példa serkenthető a különben is eszmegazdag *Engelt*, hogy Poroszország hivatalos statisztikai szervezetét nem elégelvén, harmadéve statisztikai társulatok szervezését javasolta a Landes-Oekonomie-Collegiumban, s ilyenek hálózatával kívánta borítani az egész országot, hogy támogatói legyenek ott, hol az úgynevezett könlgl. Landes-Regierung hivatalos közegei nem felmondták ugyan a szolgálatot, de kellő erélyvel, gyakran a távolabb viszonyok kellő tudásának hiányában, nem teljesítheték kielégítőleg a tőlük kívántakat.

De sikerüljön bár Poroszország legelső statisztikusának ebbeli törekvése, és csodáljuk bár Belgium létező hivatalos statisztikájának irigylendő állapotát, vajjon mit vonhatunk le ebből saját viszonyainkra nézve? Társulati alapra fektessük-e mi is a hivatalos statisztika szervezését? Évtizedek múlva, reformálandó közoktatásunk akkoron már gyümölcsöző kor-

szakában, lehet, nálunk is elérkezik az idő, oly úton pótolni ebbeli hiányainkat, melyen más, noha csak kisebb államok, babérokat arattak. Kisebbségi államokat mondom, mert Anglia például, melyen az országos statistika, több-kevesebb kivétellel, szintén magánkezekre van bízva, koránsem dicsekedhetik oly eredményekkel a statistika minden terén, minőket ögyéb, és méltán kiérdemelt tudományos jó híre után várunk lehetne.

De ha ez már Poroszországban sem sikerül, ha Angliában sem vezetett kellő eredményhez, mit mondjunk Magyarországról, ha nálunk hasonló szervezetnek létrehozását terveznök? Oly egyesület vagy egyesületek láncolata, melyeknek feladata a folytonos működés kellő díjazás nélkül, fáradozás közvetlen haszonnak élvezete nélkül, járulék vizsgálószolgálat nélkül (egy statistikai szaklap pedig, nálunk vajmi kevés vonzerőt volna képes gyakorolni), ily szervezettől ne roméljunk eredményeket. Egyéb közhasznú egyleteinken láthatjuk, hogy azok a letűnt kormányrendszer minden zaklatásai mellett is, sokkal könnyebben tudtak megalakulni, mint később, kedvezőbb viszonyok között, életerősen fenállani, pedig egyikök se követel közvetlen, folytonos működést minden tagjától, s már a vállalt kötelezettségek teljesítésén, a tagdíj rendszeres fizetésén akad meg. Folytonos, beható, lelkiismeretes működés nélkül pedig statistikai társulatnak értelme sincs, sőt ily működés, ha az ország némely megyéjében s egyes városaiban föl is volna lelhető, ha csak egyaránt nem terjed az egész országra, nem vezet célhoz, s az egyes buzgó tagok fáradozása is veszendőbe megy.

A statistikának társulati úton való művelését, föltételeit s következményeit tehát hazánkra alkalmazva, be kell vallanunk, hogy ez úton, jó ideig legalább még nem érhetünk célzt. Som az általános értelmiség a nemzet zömében, sem a statistikai tudomány iránti hajlam az értelmiség többségében, sem a kellő buzgóság a társulati működésben, főkép, ha az anyagi áldozattal is jár, mely nélkül társulat fenállása alig képzelhető, nincs még meg a szükséges mértékben. Ha pedig a szükséges tevékenységet, még pedig országszerte felállítandó egyletekben föl is teszszük, s csak az anyagi áldozat

hozatalán fenakadva, ez akadályt nyújtandó kormánysegély által véljük mellőzhetni, oly terhet rovunk az állambudgetre, illetőleg saját vállainkra, hogy még talán fizetett kormányközlegekkel is könnyebben boldogulhatnánk.

Tudvalevő egyébiránt előttem, hogy a merő tagadás — eddig pedig csakis ily eredményekre jutottunk — valamint legkönnyebb, úgy legkevésbé is célhoz vezető. Abból azonban, hogy a hivatalos statistikának eddig, habár csak futólag eszetelt külföldi szervezeteiben kész átültetni valót nem találtunk, nem is az következik, hogy az Magyarországon szervezhető épen ne legyen. Sőt inkább. Magyarország politikai szervezetében és megyei rendszerében maga nyújtja az alapot, melyen a statistika épülete, az eddig leghelyesebbnek ismert alapon és anyaggal, t. i. a községi életből szerzett és kézzől kézre adva, a központban együvé gyűlt adatokkal felemelhető.

Most, midőn a megyei szervezés küszöbén állunk, midőn helyhatósági rendszerünk, lehet, tetemes változáson keresztül keresztül menni, nehéz a fölvetett tárgy részleteihez szólni, de körvonalozni azt, kifejtetni az elveket, megállapítani a kiindulási pontot, s elkészíteni mintegy a keretet, melybe a majdani szervezet be lesz illeszthető, annyit talán most is meg lehet kíséreleni.

Bármivé alakuljon egyébiránt megyei életünk, annak világos jelét adta a nemzet, hogy a parlamenti kormányt avult formáknál többre becsüli, s a nélkül, hogy önkormányzati jogaiból azokra nézve, melyek helyhatósági beléletét illetik, csak logkevesebbet is áldozni kellene, könnyen összhangzathoz hozhatja a szabad megyei és községi életet erélyes és erős központi kormánynyal.

Nehogy azonban a kormány, bár túlkapási veszély a nemzetet e téren épen nem fenyegeti, nehogy a kormány mégis bármilyen önkénylyel vádoltathassék, első és mellőzhetetlen föltétel, helyes statistikai szervezetre oly törvény hozása, mely a mint egyrészt a hatóságokat kötelezi mindazon adatok megszerzésére, melyek ismeretét kormányzat és tudomány egyaránt követelik, úgy viszont az egyes állampolgárokat is kötelezi, hogy készséggel, az igazságnak megfelelő-

leg és a kívánt mértékben szolgáltatassák azon adatokat, melyekre a statistikának bármely irányban szüksége van. Szabad, alkotmányos államban ama gondolat is véték, mely a kormányt, statisztikai fölvételek alkalmával, mellékes financiai és adózási czélokkal gyanúsítja. Avvagy mit czélok bármely statisztikai adatgyűjtés egyebet, mint a létezőnek, az igazságnak megfelelő kitudását? Legyenek bár e czélok adózásiak vagy ujonczozásiak is, mihelyt az igazat akarja a kormány tudni, hogy méltányosan járlasson el a nemzet egyes tagjai iránt, az eltitkolás vagy hamis bevallás többé nem a kormányt — ezen, fájdalom, sok helyt még mindig ellenséges fogalomnak tekintett államhatalmat — rövidíti meg, hanem megrövidíti felebarátját, szomszédját, honfitársát, ki több lelkiismeretességgel járván el, még azon teherrésztet is kénytelen vállára venni, melylyel szomszédjáé jogtalanul megkönnyebbült. — Egyébiránt, bárhogy berzenkedjék némely polgártársunk ily adatgyűjtések ellen, az adózást és ujonczszolgáltatást, tehát azt, mi voltaképen terhet ró reá, még sem kerüli ki, ezen fölvételek legtöbb esetben nyiltan, czéljuk bevallása mellett eszközöltetnek; ama valóban tudományos, a kormánynak inkább tájékozásul, mint közvetlenül czélul szolgáló statisztikai fölvételek pedig többnyire egészen ártatlanok, s az illetőre nézve ritkán járnak több teherrel vagy alkalmatlansággal, mint a mennyit a kitűzött kérdésekre adandó válasz, a kívánt számadat bemondása reá rov.

Mert azonban közönségünk nagy részében még nem tehetjük föl a kellő belátást s ama finomabb megkülönböztetést, mely ilyen vagy olyan országos fölvétel céljai és szándékai közt létezik, azért szükséges a törvény; szükséges arra is, hogy a netalán húzavonásra hajlandó tisztviselőket köteleességekre serkentse.

Másik föltétele annak, hogy a statisztikai szervezet üdvösen működhessék, a helyhatósági tisztviselők jóakarata és értelmisége. Az értelmiség akár a helyhatósági, akár az állami kormányzat terén, egyaránt nélkülözhetetlen s mindketőnek előnyére fog válni. A jó akarat pedig karöltve jár vele. Minél miveltebb, tanultabb a helyhatósági tisztviselő, annál könnyebben, tökéletesebben teljesíti kötelességét; mindl jár-

tasabb rendes vagy különleg rábizott teendőiben, annál több kedvvel jár el bennök; ha pedig külön szakismereteket föl-tételező tevékenységet kell kifejtienie s az illető szakismeret-tel bir is: kötelességeinek eme része kedvencz teendőjévé válik, s ebben mindenha előszeretettel fog eljárni.

Ily kedvencz foglalatossággá óhajtánám tenni közigaz-gatási tisztviselőinkre nézve a statistikát, s ha a közgazda-sági miniszter által megindított statistikai tanfolyam hivatá-sának csak csekély részét is képes teljesíteni, két-három rö-vid év alatt oly cadre-jét nyerjük a szaktudományilag művelt helyhatósági tisztviselőknak és államhivatalnokoknak, hogy a kormány jövőre, statistikai országos fölvételeknél az alkal-mazandó erők s a végrehajtó közegek iránt zavarba alig jöhet.

Mind ezek azonban csak általános kellékek és szükség-letek, melyek a megállapítandó statistikai szervezet üdvös működésére nézve fontosak s nagy befolyásnak ugyan; de a választandó rendszer és szervezet iránt nem határoznak.

A választandó szervezetnek az ország történelmileg fej-lett, tényleg létező politikai szervezetéhez kell, mint említém, simólni. A megyei és városi helyhatóságok volnának tehát azon közegek, melyekhez a kormány mind egyszer minden-korra szóló statistikai fölvételeknél, mind az évről évre, vagy még rövidebb időközökben ismétlődő statistikai munkálatok-nál fordulhat. E tekintetben a szabad királyi s némely bá-nyavárosok helyhatósági szervezete megbecsülhetetlen elő-nyü mind tudományi, mind kormányzati tekintetben a sta-tistika művelésére, mert általuk eredeti forrásukhoz a községi élethez, vezethetők vissza a közvetlen kutatások. E tekintet-ben hasonló eljárás volna követendő a, ha nem is szabad ki-rályi, de rendezett tanácssal bíró városokra nézve is, mert minél több helyen fordulhatunk közvetlenül a forráshoz, an-nál tisztább, üdőbb anyaghoz jutunk, s hogy országszerte nem ezen eljárás követhető, oka csakis községeknek nagy szá-mában, csekély lakottságában, s ennélfogva többnyire gyér értelmiségében rejlik.

A megye pedig vagy kerület, szék stb. rendszerint sok-kal nagyobb terület, semhogy a statistikai kutatás eme köz-

pontból intézve, megfelelő eredményre vezethetne. A megyében s központján valószínűleg mindenütt van elég értelmiség, hogy a rábizott statisztikai teendők helyesen s czélszerűen végeztessenek. Talán elég jóakarát is mutatkoznék megyei hatóságaink legnagyobb részében, főleg, ha a célzást iránt kellőleg fölvilágosítva, érte valamennyire lelkesülni is tudnak; de vajjon a kellő munkaerő is szintoly biztosan akad-e, azíránt egyelőre legalább némi indokolt kételyek támadhatnak. Nem akadna pedig a kellő munkaerő, vagy csak kivételesen akadna, ha nagyrészt tekintélyes terjedelmű megyéinknek s hatóságuknak kell a községhez vagyis azon kiindulási ponthoz fordulni, melyhez az államhatalom épen nagy száma miatt közvetlenül hatolni nem tudott. Az államkormányra nézve felhozott nehézségek tetemesen csökkennek ugyan a megyék közbenjárása folytán, de a tagozás még sem elegendő arra nézve, hogy az adatok kellő könnyűséggel, elég gyorsan s a számbavendő terület kisebbsége folytán, közvetlenebb szemlélet alapján, több megbízhatósággal is kerüljenek a központba.

A magyar helyhatósági szervezet azonban egyéb közigazgatási teendőiben is érezvén e nehézséget, czélszerűen gondoskodott ezen hézag kitöltéséről, s a megyénként létező járások a lehető legczélszerűbb területi nagyságok, melyeknek körén belől a statisztikai anyag czélszerű munkafelosztás mellett, okszerűen s megbízhatóan gyűjthető.

A szolgabírói (alkapitányi, dulói stb.) járások fölemelésével egyébiránt semmi újat se mondtam volna, s ez eszme megpendítése talán a ráfordított időt sem éri meg, ha statisztikai országos gyűjtésnél, például, egyebet sem czélozunk, mint hogy a kormány a megállapított s kitöltendő mintát kiadja a megyének, ez a szolgabírónak, a szolgabíró a községi jegyzőnek, s ha a megye betöltve visszakapta, beküldi a kormánynak. Nem. Ezen, a megyére nézve kényelmes, a szolgabíróra nézve nem terhes, a jegyző által pedig, mert felülvizsgálatnak vajmi ritkán van helye, csak akárhogy végzett munka, helyes statisztikai alapnak ol nem fogadható soha.

Midőn a szolgabírói (és hasonló) járást említém, azon területnek, melynek számba vétele nagyságánál s terjedel-

ménél fogva lehetséges, elöljáróját vagyis a szolgabírókat oly tisztviselőnek képzeltem, ki annak közvetlen vezetésével megbízva, a közigazgatás egészséges közege nem is lehet, ha járását tökéletesen nem ismeri. A járás földrajzi, éghajlati, időjárási viszonyainak ismerete arra nézve, ki e járás lakosságának kereseti, ipari s forgalmi viszonyaira hivatalánál fogva akárhányszor közvetlenül befoly, szintoly szükséges, mint a mennyire nélkülözhetlen rá nézve a közigazgatásilag rá bízott lakosság nyelvi, vallásbeli, polgári s politikai viszonyainak, helyzetének, s netaláni fogyatkozásainak ismerete. A mely szolgabíró meg akar felelni a, többnyire gyámoltalan köznépi irányában, valóban magasztos hivatásának, ez ismeretek megszerzésére minden áron törekedni fog, számos tisztviselőnk, hiszszük, ha egyébkint nem is, hosszabb gyakorlat, közvetlen gondolkodó szemlélet által meg is szerezte.

A statisztika, főleg az okszerűen kezelt hivatalos statisztika, oly adatokat nem is kutat, melyek ismeretének szűkebbtágabb értelemben vett kormányzati vagy társadalmi becse nem volna. Amazokat a szolgabírónak (a kormányzat egyik tényezőjének), emezeket a lakosságnak, mint a társadalom egy részének, ismerni s tudni nemcsak fölülte hasznos, de sok részt nélkülözhetetlen is. Mai napság pedig a legtökéletesebb statisztika, s pedig majdnem minden téren, kis erővel szerzett, habár méhszorgalommal, napról napra gyűjtött s híven jegyzett egyes adatokból áll, melyeknek tudományos összeállításából és feldolgozásából alakúlnak ama, gyakran bűnűlatozott statisztikai művek, méltó dicsőségére a haladott tudományak s a megalakulásukat előmozdító erélyes kormányoknak.

A legszegényebb megye szolgabírója sem maga egyedül áll járásában, esküdt, írnok s egyéb irodai személyzet is van segítségére; mindenekfelett pedig folytonos összeköttetésben van a községi magistratusokkal, melyek legcsekélyebbike is legalább jegyzővel, gyakran segédjegyzővel is rendelkezik. Minden községnek van továbbá lelkésze, legalább fiókját képezi valamely plébániának, ott van tehát a pap, segéd, kántor, tanító stb., mind írástudó egyének, kik, ha a munka köztük okszerűen van felosztva, könnyen egy részét vezethetik azon jegyzékeknek melyeknek egy évi végösszegek vagy

kivonatuk képezi a korábban, habár csak egész általánosságban említett, de azért nem kevésbé becses statistikai anyagot.

Ama vidéki statistikai központ tehát, melyet Olaszországban a község stat. bizottságában s a községi titkárbán, Franciaországban a megyefőnököben (prefet-bon) s Poroszországban a kerületi kormány alatti Amtmannban látunk, nálunk a járási szolgabíróban lelné élő közegét, hivatali személyzetében s a község értelmiségében (pap, tanító stb.) bizottságát, a községi jegyzőben pedig a szolgabíró irányában teljesen felelős, saját jegyzeteire s adatszolgáltatásaira nézve folyton ellenőrzött legutolsó, de bátran azt is mondhatjuk, legelső tisztjét.

Vajjon a járási szolgabíró a megyének nyújtsa-e be statistikai dolgozatait — ha azok ott megbízható számvéveségi művelet alá nem vettetnek — csekélyebb fontosságú. A rendes közigazgatási eljárás szerint, igenis, a megyéhez volnának azok benyújtandók. De akkor a megyei hatóságnak gondja is lehetne rá, sőt kellene rá lennie, hogy azok a tények alapján és számszerű megvizsgálattván, megbízható alakban kerüljenek a kormányhoz, a megyei hatóságnak a szolgabíró irányában gyakorlott felülörködésnek csak így levén értelme és gyakorlati értéke.

Ne gondoljuk egyébiránt, hogy a statistikai teendők a szolgabíró, valamint járás és községbeli személyzetének teendőit végtelenül megszorítanak. Koránsem. Csak rendszer hozatnék működésökbe, s a most is, előbb is, nagy erőmefeszítéssel, időközönként s így rendkívüleg, de annál is kevésbé megbízhatóan teljesített munkálatok nagy része csendes folytatlagossággal, úgyszólván naponként és hetenként teljesítették, s az eddig rohamosan készült, alászárguldo, hol megáradt, hol kiszáradt hegyipatakhöz hasonló műveletek, rendes mederbe zárt csendes esési csatornává válnának, s a mi hajdan túlsapva gyakran a munkaképesség medrén, oly hasztalanul szétáradott, hogy szerény malom kerekét sem lett képes hajtani, az rendszeresített folyamában egész tájakra jótékonyan kiható, termelő munkássággá válnék.

Ily szervezet-t óhajtván, némileg remélvén is, szinte

magától kínálkozik az állandó statisztikai bizottságoknak olasz és francia mintára a megyébe való áthelyezése. Közéletéről tekintve azonban a dolgot s kritikailag hatólván kiszabandó működésökbe, hatáskörük nem domborodik ki eléggé, de körvonalaik sem jelölhetők ki elég szabatosan. Avagy mi is akarna ily állandó megyei bizottság lenni az országos statistika terén? Tanácskozó-e vagy működő testület? Működő testületnél, megvallom, nem várható elég erélyt és tevékenységet oly ingyen munkálkodó tagoktól, kiknek az eredeti adatgyűjtésben — országos statistikának pedig a tudomány mai színvonalán főleg erre van szüksége — szigorúan körülhatárolt terök sincs, miután a munkálkodás ezen neme a feljebb kijelölt egyénekre sokkal természetesebben, s miután községi alagra van fektetve, több eredménnyel biztatólag is háramlik. Statisztikai tanácskozó bizottságokra pedig aligha volna a kormánynak szüksége, nemesak mert ily testülettel az országos statisztikai tanácsban már is bír; hanem mert az ily vidéki tanácskozó testületeknek egyéb dolga sem volna, mint a központban megállapított minták helyességét vagy czélszerűtlenségét megvitatni. Már pedig száznál több ily kisebb testületre bízni az oly minták feletti tanácskozást, melyek egyöntetűségéről ma már nemesak egy országon belől, hanem nemzetközi értekezleteken tanakodnak a kormányok képviselői s a tudomány szakemberei — a feletti ítéletet mondani csakugyan fölös időpazarlásnak látszik.

Míg azonban az ország statisztikai szervezete oly módon teljesül, mely rendszeres, minden irányban megindítandó adatgyűjtést lehetővé tesz, az időközben szerzett anyagnak közzététele nem szünetelhet, s e tekintetben nagy előny Magyarországára nézve, hogy később fogván e munkába, az e téren külföldön tett kísérleteken és eredményeken végig tekinthet.

A hivatalos statistika használhatóságának ugyanis egyik mellőzhetetlen feltétele: adatgyűjtésének rendszeres, kezelhető és gyors közrebocsátása, vagyis oly közlemények és kiadványok választása, melyek alakjuk, belberendezésök és megjelenésök ideje szerint a tudomány és élet igényeinek megfelelően képesek.

Mily alak választandó a közlésekre, az az illető ország viszonyaitól, az anyag minőségétől, a rendelkezhető munkaerőtől és a közleményekre fordítható költségtől függ. Eddig-élé a közlemények különböző alakjait ismerjük az egyes államokban, melyek közül több rendbeli is szokott kiadatni egy és ugyanazon hivatal által.

Vannak nagy terjedelmű, több évi időközökben megjelenő s az állami statistika egész körére kiterjedő *táblázatos forrásművek*; vannak rendszeres beosztású, ugyancsak az összes statistikára terjedő *évkönyvek*; rendszer nélküli, de az egyes kérdéseket annál kimerítőbben tárgyaló, időhöz nem kötött *statistikai közlemények*, és vannak, hirlapokhoz hasonló, bizonyos időszakokhoz kötött s mind feldolgozott értekezéseket, mind pedig nyers anyagot közlő *folyóiratok*.

Ezen közlemények mindegyikének van jogosult léte, noha jelenleg az *évkönyv* alakját, gyorsabb megjelenhetése végett helyesebbnek tartják, mint például a Belgiumban tíz évenként megjelenő áttekintéseket, vagy az osztrák három és öt évi időközökben megjelenő nagy táblázatos munkákat. Ily nagyobb és sok költségbe kerülő munkák ugyan legrészletesebben, egyúttal több éven át összehasonlítva közölhetik az anyagot, hiányuk mindamelllett abban áll, hogy a közelmúltat illető adatokat tíz vagy öt évig vonják el a közönség tudomása olól. E tekintetnél fogva tehát *évkönyv* kiadását nem tesszik mellőzhetővé, s így voltaképen fölös költséget okoznak; mert az összehasonlítás, ha az *évkönyv* több folyama már megjelent, a magánstatistikusra nézve amúgy is lehetővé van téve, bárha több munkát is okoz neki ez összehasonlítás.

Az *évkönyv* hiányai viszont abban állanak, hogy ritkán lehet elég terjedelmes, és ennél fogva ritkán is közölheti anyagát oly kimerítően, mint a hivatalos statistika mai színvonalán a tudományos közönség méltán igényelhetné.

Kimerítőbb feldolgozást, egyúttal gyors közlést tesznek lehetővé az időhöz nem kötött füzetes közlemények; de a melyeknek szintén van hiányuk, ez pedig a rendszeretlenség. Ily közlemények ugyanis, a létező anyag mennyi- és minőségétől függenek, s habár azt monografiai részletességgel tár-

gyalhatják, rendszerhez alig simúlhatnak. Legtökeletesebbnek látszanék tehát a közlemények és évkönyv kölcsönös támogatása, illetőleg egyenközü kiadása, mely esetben amaz a gyors és kimerítő, emez pedig a rendszeres közlést teszi lehetővé.

Statistikai hirlap vagy folyóirat kiadását végül csak oly ország engedhet meg magának s folytathat is sikerrel, mely nemcsak gazdag anyaggal, de tetemes munkaerővel, főleg magántudósok kellő számával rendelkezik, s így sem a közlendő tárgyban, sem a tudományos feldolgozásához szükséges munkatársakban fen nem akadhat.

A mondottakból mintegy már magából következik, mily hivatalos statistikai kiadványokkal rendelkezhetnének ez idő szerint hazánkban, s a miniszterium úgy látszik helyesen választott, midőn egyelőre időhöz nem kötött füzetekben megjelenő oly közlemények kiadására határozta el magát, melyek rendszeresség s az összes statistikai anyag teljessége tekintetében hiányt mutatnak ugyan, de lehetőséget biztosítanak a rendszeres évkönyvhez való átmenetelre. Mily helyt pedig a rendszeres évkönyv megindúl, az eddigi közlemények azonnal az anyag kimerítőbb, tudományosabb feldolgozására lesznek használhatók.

Bármely alakot öltsenek egyébiránt a közlemények, s itt általánosságban nem épen a hazaiakról akarok szólni, vannak oly kellekeik, melyek nélkül czéljoknak soha meg nem felelhetnek. E kellekek közül az anyag teljességét s helyes, rendszeres beosztását fölösleges többé említenem, erről feljebb volt szó. Említeni kell azonban a szükséges tárgyilagosságot, a beható kutatást és nyugodt szemlélést, az előadás világosságát és lehető átlátszóságát azon magyarázatokban, melyek nélkül a számok csak úgy szárazan odaállítva, értelmetlenek volnának, vagy épen félreértésre szolgáltatathatnának okot.

A tárgyilagosság szigorú legyen, nélküle helyes hivatalos statistika nem képzelhető. Bármily részletesen közölje az adatokat a hivatalos statistika, belőlök következtetéseket vonnia, subjectiv ítéletet mondania nem szabad. Az egyéni következtetés a magánstatistikus, még inkább pedig a nem-

zetgazda dolga, ki ítéletmondásával nem is fog késni akkor sem, ha a helyesen csoportosított számok például a kormány eljárása ellen bizonyítanak, a társadalmi tevékenység ferdeségét tüntetnék ki.

Egyéni vélemény és subjectiv következtetés valamely hivatalos közleményben mindig is gyanús lehet vagy ferdének tűnhetik föl a szemlélő közönség előtt. Gyanúsnak hitelesség tekintetében, ha a kormány mellett szól, mert pressiója alatt látszott megszülemeni; ferdének pedig, ha valamely kormány közleményében ellene mondatik ítélet. Itt azonban meg kell jegyezmem, hogy csakis a közleményekről van szó és nem személyekről; mert valóban szolgálkünk kellene lenni azon statistikusknak, ki elhallgatja, ha a számok olyasmiről győzték meg, mi méltán gáncsolandó például a kormány eljárásában, sőt épen honpolgári kötelességet mulaszt, ha eme meggyőződését nem nyilvánítja, csakhogy válaszsza meg kellően az illő tért, s ne okoskodjék kormányintézkedések ellen ott, hol épen csak az ő czéjje alatt nyilatkozhatik.

És e tekintetben, helyzetünk minden hátrányai mellett előnyök is kínálkoznak. Hátrány ugyanis, hogy vajmi kevesen vannak, kik hazánkban a statistika tudományával foglalkoznak, s könnyen megeshetik, hogy ezen kevesek munkarejét és szakavatottságát a kormány mind igénybe vegye, mint a hogy a statistikai tanács megalkotásával nagyrészt tényleg igénybe is vette. De a kormány által kiadott hivatalos statistikai közleményeken kívül ott vannak a t. Akadémia „Statistikai közleményei“ is, és az ott közlött adatok méltó tárgyat szolgálhatnak, hogy emitt a tudományos kutató teljes objectivitásával ugyan, de viszont a tudomány kölcsönözze függetlenség önérzetében, bírálólag is taglaltassanak.

Hogy pedig nemcsak ellenzéki nézetek kifejtése végett, mi a statistika terén a legritkább esetekhez tartozik, szükséges külön közlöny, hanem szükséges és sokkal inkább az anyagnak másnemű tárgyalása végett, arról azonnal meggyőződünk, mihelyt a hivatalos statistika valamennyi kellékün végig tekintünk. A statistikai tudomány egyik leglényegesebb alkatrésze és tényezője a szám; de koránsem mindene.

A statisztikai hivatalok tehát nem teljesítik kötelességöket, helyesen, ha pusztán absolut számokat csömöszölnek nagy kötetekbe. A logkevesebb, mit ily közleményektől várhatni az, hogy az absolut számokon kívül a viszonylagosokat, az arányszámokat, a hol felvilágosításul szolgálhatnak, a százalékokat is közöljék. A hivatalnak addig kell forgatni, idomítani, kiegészíteni anyagát, hogy a szóban levő tárgy kimerítő, érdekes képletét nyújtsa. Feldolgozásában annyira kell haladnia, hogy a kutató és olvasó tájékozva legyen, mihelyt táblázataiba tekint; jegyzeteivel pedig mintegy csak jeleznie kell az irányt, melyben haladt, s a czélt, mely felé törekedett; minden egyéb magyarázat fölösleges sallang, melyet a valódi tudomány mindenkor s mindenütt kerülni tartozik.

A mértéktartás ennél fogva egyik legnehezebb feladata a hivatalos statisztikának, s ez könnyen túlcsap határán, ha a feljebb jelzett számításokba igen mélyen bocsátkozik. Többnyire nagy anyaggal rendelkezvén, roppant idővesztegetésnek teheti ki magát, és mesterkélt csoportosítással és összeállításokkal könnyen a közlemények megjelenését késlelteti, s a gyors közlés méltányos igényeit sérti. Az aprólékos számításokat végül azért is kerülnie kell, mert gyakran oly számokat kénytelen közölni és olyakra támaszkodni, melyeknek teljes hitelessége iránt kezességet nem vállalhat, sőt melyeknek helyessége iránt méltó gyanúját is kifejezi; de nélkülözvén a helyreigazító mértéket, jó hiszemmel elfogadni kénytelen. Mathematikai szabatosság amúgy is legritkább esetben illeti még a stat. számokat, s épen a statisztikában nem mondhatni, hogy a hiányos adat rosszabb a semmi adatnál. Ellenkezőleg nagy gyűjtéseknél mindig hibás számok jutnak eredményül; de a hibák általánossága, többnyire egyformasága, bizonyos általános helyességet kölcsönöz a fölvételeknek, melyeket jobbakkal pótolni nem is lehet. Csakhogy azután épen itt van helye a kellő mértéktartásnak s a gyanús számokkal eszközölt szemfényvesztő műveletek könnyen a statisztikus hitelét is ronthatják.

Hitelének fentartása pedig minden stat. hivatalra nézve egyik legfőbb erkölcsi kötelesség. E hitelt emeli egyrészt annak őszinte közlése, mikép nyertek az eredeti adatok,

mely módszer lön alkalmazva a kutatásban, s mikép dolgoztattak fel. Legfőbb hitelességek azonban mindenha úgy a hivatalos mint a magán statistikánál, a közlő egyéni, illetőleg hivatalos becsületességében, tudományos meggyőződésében és jóhiszemű munkálkodásában rejlik. Ezen tulajdonság, ezen, hogy úgy mondjam, jellembeli emelkedettség az, melyre eddigelé sok helyt nem voltak még kellő tekintettel. Pedig épen a statistikában, hol a számokkal való visszaélés oly könnyű, hol egy és ugyanazon számok különböző csoportosításával a legellenkezőbb állításokat lehet igazolni, e szempont végtelen fontos. Nem szükséges hazai példákra hivatkoznunk, elég a védvám és szabad rendszer homlokegyenest ellenkező állításait hoznom fel például, és fentebbi állításom igazolva lesz, mihelyt a mindkét részről számokkal támogatott, nagy részt meddő, még több esetben elfogult nézetekkel vívott küzdelmekre emlékezünk.

A tudományos világban gyakran név után itélik meg az idézett statisztikai források becsét. Vannak számok, melyek keletkezéséről senki sem tud számot adni; de ha jóhírű írók használták, írók, kiknek nevök színarany a tudományos világban, mint bizonyos kereskedő czégeké a kereskedelmi-ben, ama számok is hitelességre vergődnek és kézről kézre adatnak, mint e czégek aranyat érő váltói. De vannak tudományos színezetű ámitók is, tékozlók és sikkasztók, kik egy-ideig felszinen úsznak ugyan, de csak addig, míg valamely jőnevű író közleményeik velejére nem hatolt; ha kisül számaikra, hogy nem teljesen megbízhatók, hitelüket veszítik azal együtt, a ki használta vagy összeállította, s e tekintetben többé nincs mentség s nincs felemelkedés.

Ily névre törekszik, dicsőségökre legyen mondva, hazai íróinknak legnagyobb része, ilyenre óhajt szert tenni statisztikai hivatalunk is, mi annál szükségesebb, mert ifjú nemzet vagyunk, s a stat. tudományban például kevéssé ismert a külföld előtt. A mily nevet pedig most szerzünk magunknak, a mily hitelt jelenleg teszünk szert, a szerint fog megítélni a világ, s reméljük, elismeréssel fog nyilatkozhatni e téren való tudományos törekvéseinkről.

A már egyízben említett mértéktartás a mindinkább

tért foglaló középszámokra is vonatkozik. A statistikában ezek adnak legtöbb alkalmat a visszaélésre, mire világos példa egyik legújabb német irodalmi termény. *Dröbisch Vilmos* Lipcsében, 1867-ben a cím alatt: „*Die moralische Statistik und die menschliche Willensfreiheit*“ egy művet bocsátott közre, mely azon téveszmére vezetett, hogy a mit a tudomány az egyes házasságokra, születésekre, halálozásokra, ön yilkosságokra, bűntényekre stb. állandó tényekül mutat ki *középszámban*, az valóságos természeti törvény, melyből immár bizton következtethetni, hogy jövő évben ennyi meg ennyi embernek kell ilyen-olyan bünt elkövetni, öngyilkosnak lenni stb., a mi pedig az emberi önállóságot, szabad akaratának kifejtését merőben tagadná. Eszemkápráztató nézetek több könyvnyelmu következtetésre, élezes elmefuttatásokra, de szomorú zürzavarra is vezettek. Pedig bátran el lehet fogadni, hogy a statisztika nem ismer törvényeket, melyek a cselekvényeket megelőzik, s a *közép* vagy *átlagos ember* tilos fictio, mihelyt az egyesnek részvétet tulajdonítunk abban, mi csak a viszonyok és körülmények tömeges számbavételéből eredt közép-számra nézve áll.

A statisztika újabb időkben roppant haladásokat tett, s a mit ezelőtt évtizedek alatt nyújtott, azt most hónapok alatt és méltán követeli tőle a tudományos közönség. Ezen haladásában más tudományokhoz való viszonya is tüzetesebben lett meghatározva. A történelem irányában például úgy áll a statisztika, hogy amaz a fejlődést magát, ez eredményeit adja elő, és *Schlözer* híres szójátéka az álló történelemből ma már elavult nézet; de azért a statisztika maga sem nélkülözhet bizonyos historiai eljárást, a mennyiben régibb adatok az újabbak magyarázatára szükségesek, létező viszonyok pedig gyakran csak a múlthoz hasonlítva lesznek érthetőkké. Minél hosszabban művelődik egyébiránt a statisztika, annál inkább lesz maga is történelmi forrássá, mely a nemzeteknek, főleg művelődési történelméhez, megbecsülhetetlen adatokat szolgáltat.

Hasonlóképen van a földrajzzal, mely irányában a statisztikának annál inkább kell mértéket tartani, mert gyakran ugyan egy téren működnek, főleg a hol a területről, néps

alkal!

ról, politikai intézményekről stb. van szó. Itt közös a tere mindkét tudománynak, a határ alig szabható meg láthatóan, s a statistika nem nélkülözhet földrajzi jegyzeteket, a megyenyiben ugyanezen földrajzi helyzet alapja mintegy a nemzeti és államéletnek.

De a miben a statistikai tudomány leginkább halad a tökély felé, a miben úgy szólván új tért foglalt, s roppant fejlődésnek áll küszöbén, az az úgynevezett *demographia*, a községi, helyi leírás. A statistika nem terjedhet kellő részletességgel egész országra. E részletességet elő kell mozdítani megyei, városi, községi statistikákkal, illetőleg földrajzi, történelmi s statistikai leírásokkal. Többé nem érhetjük be általános tartott országos áttekintésekkel, hanem minden egyes állami, nemzetgazdasági vagy társadalmi tüneménynek és jelenségnek mélyére, alapokaira akarunk hatolni.

E téren egészséges lendületnek örvendhetünk már is, és nevezetesen a természetvizsgálók vándorgyűlései alkalmával szerkesztett monografiák, szerencsés úttörőkül tekinthetők. Így például Pozsony-, Gömör-, újabban Hevesmegyéknek általuk, Mosony megyének pedig egy magánstatistikus buzgalmból készült ilyféle ismertetése becses dolgozatokul tünnek fel ez irányban.

Mindinkább fogunk haladni, minél több ily munka lát napvilágot, minél többen érdeklődnek születés- és lakhelyük tüzetes ismertetése iránt és közre is működnek benne. A székelyföld ismertetése *b. Orbán Balázstól*, reméljük, szintén lendíteni fog ez ügyben; legtöbbet lendítene pedig ily leírásoknak általános megindítása, mely a községi statistikákhoz szükséges rendszerességet megállapítva, az anyagnak csoportozatok szerinti beosztását s ne csupán chronológiai feltalálását mozdítaná elő, mi az áttekintést nehezíti.

Csak ebből is látszik, hogy roppant teendőink vannak a statistika terén, hogy úgyszólván csak a kezdetnek küszöbén állunk. Okulnunk kell önmagunknak a megszerezhető statistikai anyag által, de oktattunk viszont, hogy több anyag és megbízhatóan legyen megszerezhetővé. A helyhatósági tisztviselőknek alkalmat kell nyújtani, hogy a statistikával megismerkedhessenek, a vidék tekintélyesb férfijaiban,

az egyletekben és társulatokban érdeket kelteni iránta, a közhivatalnokokat buzdítani, hogy közigazgatási jelentéseikben tudományos alapra állhatván, az anyag beosztását rendszeresíteni, a számokat olyképp csoportosítani tudják, hogy a belőlök készült statisztikai munkálatok államéletünk kellő illusztrációjául szolgálhassanak.

A mai tudomány művelése legtöbb ágban a monografiák korszakába lépett. A statisztika ebben nem képez kivételt, csak tárgyánál fogva más eljárást kell követnie.

A demográfia például helyben szedvén adatait, könyvben és biztosabban is szerzi meg a szükséges tudnivalókat. Ekkép tanulmányozván pedig a részleteket, mozaikszerűen rakva egymás mellé ezer meg ezer adatból, előre készített terv szerint, az alkatrészeket, így fogunk eljutni azon irigylendő állapothoz, melyben a nosce te ipsum többé nem hiú óhaj, hanem valósult tény leszen. Ha megyéink és kerületeink egytől egyig történelmi és földrajzi, geológiai és statisztikai tekintetben le lesznek írva, akkor elkészült a tükör, melyben a tudomány világa mellett, állami és társadalmi életünk kidomborodó képletekben fog mutatkozni, dicsően sugározta fényoldalait, de el nem takarva árnyfoltjait sem. E tükör keretét pedig folytatólagos statisztikai fölvételekkel évről évre tágítva, nemcsak gyakorlati eredményeket szerez a hivatalos statisztika az államnak és társadalomnak, hanem fejleszti magát a tudományt, és nemes versenyre kelve a magánstatisztikus hasonló törekvéseivel, haladásában mindinkább megközelíti a czélt, mely valamennyi tudományágra nézve közös, t. i. az emberiség szellemi tökéletesedése és anyagi jólétének fokozása.